

*Međunarodni odnosi*Izvorni znanstveni rad
UDK 321.64 + 329.18 (430) + 301.152.4**Hitlerove geopolitičke koncepcije
1922—1939—1943.**

Radovan Pavić

*Fakultet političkih nauka, Zagreb**Sažetak*

Bitnim sadržajima fašizma pripadaju i ideje i praksa životnoga prostora i teritorijalnih osvajanja. Geopolitička i nacistička koncepcija *krvi i tla* zapravo je bila uvod u problematiku životnoga prostora. Ta koncepcija označuje obilježja jedne nacije po kojima je ona fundirana u vlastito tlo, odgovarajuću prirodnu i kulturnu okolinu, povezanu s historijskom tradicijom. Zbog toga Hitler, primjerice, ne vidi rješenje »sudetskog pitanja« u preseljenju sudetskih Nijemaca u Njemačku, nego u teritorijalnom zauzimanju sudetskoga prostora. Istodobno, naglašavanjem veza-nosti nacije uz teritorij upozoruje se na nedostatak prostora za život sadašnjih i budućih pokoljenja, te ističe nužnost njegova osvajanja. A prostor buduće masovne seljačke kolonizacije za Hitlera je prvenstveno na Istoku. U tretiranju prostora u nacizmu razlikuju se tri aspekta: (a) revanšistički, izazvan smanjivanjem njemačkoga *Lebensrauma* versajskim ugovorom; (b) osvajački, izražen u nastojanju da se zauzme novi euroazijski *Lebensraum* i (c) kolonijalni, iskazan u ambiciji da se vrate stare i osvoje nove kolonije. Autor podrobno analizira sva tri aspekta, kao i uzroke neuspjeha Hitlerova »novog kolonijalizma«.

Teritorijalni aspekti fašizma, tj. nužnost osiguranja adekvatnog, dakle uvijek novog i povećanog, *Lebensrauma* imaju osvajački rat kao logičnu posljedicu. S teritorijalnim osvajanjem fašizam prestaje biti zbroj više država, nego postaje i globalna opasnost. Zato ideje i praksa *Lebensrauma* i osvajanja pripadaju najbitnijim sadržajima svake definicije fašizma.¹

1 Ovaj prilog čini cjelinu čiji je prvi dio objavljen u *Političkoj misli* br. 4. iz 1984. I u ovome su slučaju kao izvori uglavnom poslužili: *The Speeches of A. Hitler*, IV, 1922—V111. 1939, edited by N. H. Baynes, vol. 1, 11, Oxford University Press, Royal Institute of International Affairs, London 1942. i, zatim, niz drugih Hitlerovih govora između 1. rujna 1939. i 30. siječnja 1943.

Koncepcija »Blut und Boden« i životni prostor

Geopolitička i nacistička koncepcija *krvi i tla* predstavlja zapravo svojevrsni uvod u problematiku *životnog prostora* i jedan je od osnovnih principa Hitlerove vanjske i unutrašnje politike. Za Hitlera naročito značenje imaju *jedinstvo teritorija i naroda, naročito njegove seljačke komponente*. Koncepcija »krvi i tla« označuje one karakteristike jedne nacije po kojima je ona duboko fundirana u vlastito tlo, odgovarajući prirodni i kulturni pejzaž, uz koji je vezana i odgovarajuća historijska tradicija. Ta ukorijenjenost u vlastito tlo, kao posebni izraz potrebe pripadnosti i identifikacije čovjeka sa svojim ambijentom, manifestira se i u drugih naroda i pojedinaca — ona je isto što i pripadnost »rodnoj grudi«, u čemu nije teško pronaći veze s mitom o Anteju.² Zbog takva jedinstva i povezanosti odgovarajuća rješenja ne mogu, primjerice, biti preseljavanje sudetskih Nijemaca u Njemačku, nego samo teritorijalno zauzimanje sudetskog prostora. Ali, takvo zauzimanje nije dovoljno, budući da novostečene teritorije valja naseliti agrarnim stanovništvom:

»Od presudnog značaja nije prostorno proširenje otadžbine, nego ispunjavanje zadobivenog prostora kompaktnim i snažnim narodom...«³

Agrarna kolonizacija i stapanje stanovništva sa svojim tlom, za Hitlera, izvor je snage Njemačke:

»U njemačkom tlu, u njemačkom seljaku i u njemačkom radnom čovjeku, mi vidimo korijene naše snage, a time i našeg života — a ne u fantomu Internacionalizma.«⁴

I upravo zato nacionalsocijalistička partija mora shvatiti vječne vrijednosti *krvi i tla* i podići poštovanje prema tim vrijednostima dok one ne postanu vrhovnim zakonima našeg života.⁵

Razumljivo je da ovakvo isticanje povezanosti *krvi i tla* ima i naročitu geopolitičku dimenziju, jer se naglašuje povezanost s teritorijem, što ujedno znači da ako toga teritorija nema dovoljno za postojeću (ili čak buduću) naseljenost i kolonizaciju, onda ga treba zauzeti i osvojiti, što zapravo dovodi do potrebe za *stjecanjem novoga životnog prostora*. A budući da se radi upravo o nužnosti za agrarnom kolonizacijom, tj. seljaštvom kao nosiocem »zdravog života«, budući da se radi o potrebi za raspolaganjem dovoljno velikim i plodnim prostorima koji jedini mogu apsorbirati masovnu seljačku kolonizaciju, razumljivo je što je njemački Lebensraum za tu agrarnu kolonizaciju morao ležati prije svega na Istoku, u plodnim i slabo naseljenim prostorima, a nikako ne u ostalim dijelovima gušće naseljene ili poljoprivredno neatraktivnije Evrope. Upravo su male agrarne mogućnosti jedno od objašnjenja zašto prostor skandinavskih zemalja nije (osim Danske), u okviru njemačkih teritorijalnih ambicija, nikad imao primarno značenje.

2 Ipak treba istaknuti da mogu postojati, iako samo povremeno, i posve suprotni slučajevi — to pokazuje emigracija u Ameriku. Da bi se afirmirali, ljudi napuštaju »rodnu grudu« i odlaze u stranu zemlju, ali opet zato da bi je konačno učinili svojom.

3 *Govor Adolfa Hitlera prigodom otvaranja akcije zimske pomoći 1942/43. godine*, Prosveta, Beograd 1942, str. 21.

4 Baynes, Vol. 1, str. 259, 2. ožujka 1933.

5 Baynes, Vol. I, str. 121, 6. rujna 1939; i Hitlerovo *Novo ustrojstvo seljačkih posjedničkih odnosa* od 12. svibnja 1933. polazi od spominjane povezanosti *krvi i tla*. (»Nerazrješiva je povezanost *krvi i tla* neizbježna pretpostavka zdravog života jednog naroda«, W. Reich, op. cit. str. 58.)

Iako je Hitler posvema u pravu kada kaže da »osnovica za život nekog naroda ne leži u doktrinama i teorijama, nego u vlastitom prostoru...« (iz govora 1. svibnja 1939), iako je u pravu da njemačka »vlada može postići trajne uspjehe samo ako je priznata potreba da se osigura prostor za život naroda (Lebensraum), a tako i vlastiti agrikulturni stalež«,⁶ odmah se postavlja problem u vezi definicije kojom je potrebno odrediti dimenzije toga vlastitog životnog prostora. A te dimenzije ovise samo o odnosu snaga. Pritom, odgovarajući je prostor potreban ne samo postojećem stanovništvu, nego i kao *prostorna rezerva* i budućem stanovništvu.

U tretiranju prostora moguće je u nacizmu razlikovati tri posebna aspekta:

- prvo, u pitanju revanšizma u Evropi, budući da je versajskim sistemom teritorij njemačkog Lebensrauma smanjen ne samo za kolonijalnu komponentu, nego i za oko 70 tisuća km² u samoj Evropi;⁷
- drugo, u pitanju osvajanja *novoga euroazijskog Lebensrauma*;
- treće, u pitanju vraćanja starih i zauzimanju novih *kolonijalnih prostora*.

Promatrajući pitanje Lebensrauma kronološki, u razdoblju od 1920. do 1939. godine, treba upozoriti na nekoliko značajnih postavki i shvaćanja.

(a) Prije svega, pitanje životnog prostora postavljeno je vrlo rano, već 1920. godine u Programu DAP navodi se: »(1) Mi tražimo ujedinjenje sviju Nijemaca na temelju prava samoodređenja naroda sa svrhom da se formira Velika Njemački...« (Pojam Velika Njemačka odnosi se prije svega na teritorijalnu, a ne demografsku komponentu, dakle nije u pitanju preseljavanje Nijemaca, nego samo teritorijalno osvajanje.) »(3) Mi tražimo zemlju i teritorij (kolonije) za prehranu našeg naroda i za useljavanje viškova stanovništva.«⁸

U ciljevima nacionalsocijalističkog pokreta na koje se Hitler osvrće 1923. godine također se ukazuje na teritorijalne komponente, među kojima ona pod točkom 3, nosi jasno obilježje osobina životnog prostora: »Prilikom svoga osnutka naš je pokret formulirao tri zahtjeva:

1) uklanjanje mirovnog ugovora; 2) ujedinjenje sviju Nijemaca; 3) »Grund und Boden« za prehranu nacije.«⁹

(b) Zatim, jasno je izraženo shvaćanje da: »Naši ciljevi bili su pri tome slijedeći: ... treće, da ujedinitimo cijeli njemački narod i time postignemo po prirodi određeno stanje, koje je bilo kroz stoljeća samo umjetno prekinuto«.

Uvjeti za život njemačke nacije mogu se poboljšati samo teritorijalnom ekspanzijom i stvaranjem Velike Njemačke: »Mi ne vjerujemo da dijeljenje zemlje može samo po sebi donijeti neko olakšanje. Uvjeti života nacije mogu, u krajnjoj liniji, biti poboljšani samo posredstvom političke volje za ekspanzijom. Mi gajimo nadu i vjeru da će doći dan kad će se Njemačka prostirati od Königsberga do Strassbourga i od Hamburga do Beča.«¹⁰

6 Baynes, Vol. I, str. 835, 5. travnja 1933.

7 Veličina koja gotovo odgovara površini današnjih socijalističkih republika Hrvatske i Slovenije.

8 Baynes, Vol. I, str. 103.

9 Baynes, Vol. I, str. 57.

10 Baynes, Vol. I, str. 65. i 69, 1. svibnja 1923.

Pitanje životnog prostora koristio je Hitler i u borbi za pridobivanje predstavnika najkrupnijega njemačkog kapitala. Tako je u svome čuvenom govoru 27. siječnja 1932. godine u »Industrieklubu« u Düsseldorfu, koji se smatra jednim od njegovih najuspješnijih oratorskih podviga, Hitler rekao: »Ako želimo izgraditi novo unutrašnje tržište, ako želimo riješiti problem našega životnog prostora, mi ćemo još jednom trebati kolektivnu političku moć nacije.«¹¹

Očito je da je takvo ukazivanje na pitanje unutrašnjeg tržišta i životnog prostora — dakle, ujedno i novoga vanjskog tržišta moglo odgovarati samo interesima krupnoga njemačkog kapitala. Smata se da je ovim govorom Hitler za svoju stranu osigurao podršku najvažnijih njemačkih industrijskih poduzetnika.

(c) Osim ove Velike Njemačke, njezin životni prostor, prava panaceja za sve njemačke probleme leži na Istoku, dakle »izvan« Evrope u kojoj više nema nezauzetih prostora koji bi mogli primiti viškove stanovništva. Rješenje, dakle, opet može biti samo na Istoku: »Evropske granice i države mogu se mijenjati, ali njihovi narodi ostaju stabilni. Granice država mogu se mijenjati, ali su granice naroda ostale nepromijenjene. U Evropi nema praznih prostora u koje bi mogle strujati mase naroda.«¹² »Kolonizacija istočnih graničnih područja od predominantne je važnosti.«¹³

(d) Smisao rasprave o životnom prostoru ostvaruje se tek onda kada se on dovede u vezu s brojem stanovnika, kao i sirovinskim bogatstvima i agrarnim mogućnostima. Zato će uspoređivanje relativne gustoće stanovništva Njemačke i drugih zemalja, kao i isticanje sirovinskog siromaštva biti stalno prisutna tema u Hitlerovim govorima.

(e) Napokon, postavljanje samog problema životnog prostora dovest će i do nužnih razrješavanja. Tako 1937. godine Hitler kaže: »Danas, mi smo suočeni s novim zadacima, budući da je životni prostor našeg naroda i suviše uzak.«¹⁴ A što su značili ti novi zadaci vrlo se brzo vidjelo na primjeru Austrije, Čehoslovačke i Poljske.

Za Hitlera je razumljivo da je u jednoj Velikoj Britaniji moguće primati novo stanovništvo, jer je ona prostrana i bogata za razliku od prenaseljene Njemačke:

»U Engleskoj ljudi tvrde da su im dobro došli svi potlačeni, osobito Židovi koji su napustili Njemačku. Engleska to može učiniti! Engleska je prostrana, Engleska posjeduje prostrane teritorije. Engleska je bogata. Mi smo mali i prenaseljeni, mi smo siromašni i bez ikakve mogućnosti za život.«¹⁵ »U svijetu postoje talentirani i netalementirani narodi. Oni prvi obično imaju premalo životnog prostora, dok ostali raspolažu velikim i često nerazvijenim životnim površinama.«¹⁶ Među talentirane narode očito se ubraja i Njemačka. A njezinu prenaseljenost nije moguće riješiti čak ni najintenzivnijim razvojem industrije: »Velik narod, narod bezgraničnih sposobnosti, marljiv na-

11 Baynes, Vol. I, str. 818.

12 Baynes, Vol. I, str. 633, 13. ožujka 1936.

13 Baynes, Vol. I, str. 771, 6. ožujka 1930.

14 Baynes, Vol. II, str. 1370, 21. studenoga 1937.

15 Baynes, Vol. I, str. 729/30, 24. listopada 1933.

16 Baynes, Vol. II, str. 1262, siječanj 1936.

rod, narod koji ima volju za životom, koji ima hrabrosti da traži od života, pa ipak taj narod živi na prostoru koji je čak i s njegovom najvećom industrijom još uvijek isuviše malen i ograničen da bi mu s vlastitog teritorija pružio sve ono što je bitno za njegovu egzistenciju.¹⁷

U razdoblju od 1932. do 1937. godine Njemačka se ekonomski ubrzano razvila. Ali, prema Hitlerovom mišljenju, to nije bilo dovoljno za rješenje njezinih životnih problema, što je značilo nužnost traženja izlaza u ratu i teritorijalnim osvajanjima. (Godine 1933. Njemačka je imala 6—7 milijuna nezaposlenih.)

PORAST PROIZVODNJE U NJEMAČKOJ OD 1932. DO 1937.

	1932.	1937.
Kameni ugljen	104,7 mil. t.	184,5 mil. t.
Lignit	122,65 mil. t.	184,7 mil. t.
Čelik	9,66 mil. t.	19,21 mil. t.
Željezna rudača	1,3 mil. t.	9,6 mil. t.
Nikal (rudača)	0	87,000 tona
Olovo, cink (rudača)	1,18 mil. t.	2,4 mil. t.

Nemogućnost rješanja njemačkoga populacijskog pritiska razvitkom industrije slijedi i iz nedostataka sirovina. Stoga bi se tek raspolaganjem bogatstvom Urala i Ukrajine moglo ostvariti obilje za 68 milijuna Nijemaca (1936. godine): »Njemačka se nalazi u teškoj ekonomskoj situaciji nego ijedna druga zemlja. Mi nemamo životnog prostora koji posjeduju drugi narodi. Mi nemamo temelj za svoju prehranbenu bazu koji imaju drugi narodi. Mi nemamo sirovine koje imaju druge države. Mi nemamo njihove kolonije...«¹⁸ »Nezahvalan je zadatak biti obvezan brinuti se za izdržavanje 68 milijuna ljudi koji su stiješnjeni na nemoguće malom prostoru.«¹⁹ Dalje: »Kada bismo imali na raspolaganju neprocjenjiva bogatstva i rezerve sirovina Urala, nepreglednih plodnih ravnica Ukrajine da ih eksploatiramo pod nacionalsocijalističkim vodstvom, mi bismo tada proizvodili i naš bi njemački narod plivao u obilju.«²⁰

Pitanje broja stanovnika i relativne gustoće važan je faktor kojim Hitler nastoji opravdati svoje ekspanzionističke ambicije. Očito je da Hitler smatra nepravednom i onu podjelu svijeta prije glavne kolonijalne faze, kao i samu prvu kolonijalnu podjelu. Za Hitlera, u skladu je s »božanskom voljom« da svatko jednako sudjeluje u dobrima ovoga svijeta. Međutim, to je ravnopravno sudjelovanje nemoguće zbog bitno različite relativne gustoće pojedinih zemalja — dok neke među njima imaju relativnu gustoću od samo 15 stanovnika na km² (odnosi se to na Veliku Britaniju zajedno sa kolonijalnim posjedom), u drugima ona iznosi 140, 150 ili čak 200 stanovnika na km².²¹

17 Baynes, Vol. I, str. 940, 1. svibnja 1937.

18 Baynes, Vol. I, str. 913, 6. listopada 1935.

19 Baynes, Vol. I, str. 928, 12. rujna 1936.

20 Baynes, Vol. I, str. 929, 12. rujna 1936.

21 Podaci prema: R. R. Kuczynski *Living space and population problems*, Oxford at the Clarendon press, 1939, i prema samim Hitlerovim govorima. Prije napada na Poljsku relativna gustoća u Njemačkoj iznosila je 135, u Velikoj Britaniji

Godine 1936. Hitler upozorava na relativnu gustoću koja u Njemačkoj dostiže 136 stanovnika na km² i, vrlo indikativno, uspoređuje situaciju Njemačke s onom u Sovjetskom Savezu. Koliko je pitanje odnosa broja stanovnika i državnog teritorija značajno vidi se i po tome što Hitler ovaj puta ukazuje i na to da zapadne demokracije nisu u mogućnosti da prime židovsku imigraciju, iako je njihova relativna gustoća, uzimajući u obzir i kolonijalne prostore, znatno ispod gustoće Njemačke: »Ovdje 67 milijuna ljudi živi na vrlo ograničenu prostoru zemlje i na tlu koje nije svugdje vrlo plodno. To znači da mi imamo oko 136 stanovnika na svaki km²... Uspoređujući njemačku naciju s ruskom u pogledu teritorija, Rusi imaju 18 puta više zemljišta za svakoga stanovnika od Nijemaca.«²² »Mi, to jest demokracije, nismo u mogućnosti primiti Židove. A ipak ti imperiji nemaju čak ni 10 stanovnika na km². Za Njemačku s njezinih 135 stanovnika na km² pretpostavlja se pak da ima za njih dovoljno mjesta.«²³

Međutim, unatoč isticanju vlastite prenaseljenosti, u nacističkoj je Njemačkoj provedena izrazito pronatalistička politika. (Isto je bilo i u Italiji od 1937. godine — u isti mah trebalo je povećati i broj stanovnika, ali i opseg talijanskog teritorija.) Njemačka »prenaseljenost« nije nikako mogla biti u skladu sa spomenutom stimulativnom natalističkom politikom i s uvozom radne snage. Početkom 1938. godine Njemačkoj je nedostajalo od 500 tisuća do milijun novih radnika. Pretvaranjem Češke i Moravske u protektorat nova se radna snaga odmah prebacuje u Njemačku. Vlada poziva i njemačko stanovništvo iz drugih zemalja da se useli u Njemačku,²⁴ dok se emigracija ograničuje. Očito je, dakle, da je *stalno isticanje prenaseljenosti Njemačke imalo jasan cilj da opravda njemačku ekspanziju.*

Pitanje granica Njemačke

Rasna »superiornost« Nijemaca i njihov »nedostatni« životni prostor predstavljaju jasan uvod u teritorijalne zahtjeve. Pri tome postavlja se i pitanje državnih granica koje prostorno definiraju neki etnikum, odnosno državu. Prema sudu njemačkih geopolitičara, državne su granice samo linije predaha neke nacije na njezinu putu prema svjetskoj moći, uvelike izjednačavanoj sa stjecanjem i vladanjem velikim prostorima. Slična shvaćanja nalazimo i u Hitlera, i on smatra da treba ukloniti vanjske granice koje dijele njemački narod, jer u Evropi političke granice ne odgovaraju i »kulturnim« ganicama, Ali, *pitanje granica Hitler u većoj mjeri uopće ne dotiče. To je i razumljivo, jer bi svako definiranje granica nove Velike Njemačke unaprijed moglo zna-*

195. Japanu 186, Italiji 141, Belgiji 274, Nizozemskoj 247 stanovnika na km². Aneksijom Austrije, Sudeta, Memela i s češko-moravskim protektoratom relativna gustoća Njemačke opala je od 145 na 135 stanovnika na km². Prema podacima iz Hitlerovih govora, stanovništvo Njemačke brojalo je 1933. oko 66 milijuna, a 1936. oko 67 milijuna, 1938. oko 68 milijuna, a 17. veljače 1939. u Reichu (dakle s Austrijom) bilo je oko 80 milijuna Nijemaca. (Godine 1925. Njemačka je imala 62,4 milijuna stanovnika.)

²² Baynes, Vol. II, str. 1274/75, 7. ožujka 1936.

²³ Baynes, Vol. I, str. 738, 30. siječnja 1939.

²⁴ Iako je Njemačka »prenaseljena«, Hitler u svome govoru od 3. listopada 1941. godine i u proglasu vojnicima istočne fronte kaže: »Dovest ćemo milijune naših njemačkih drugova opet natrag u staru domovinu i time njemačkom narodu pridodati težinu njegova broja kao čimbenika političke moći«.

čiti diplomatsku smetnju u skorome osvajačkom pohodu: »Unutar Njemačke razbijene su granice između plemena, države, partija, klasa i profesija; na isti će način snagom te ideje koja djeluje u srcima ljudi biti razbijene vanjske granice koje dijele germanski narod.«²⁵ »Činjenica što političke granice u Evropi ne odgovaraju kulturnim granicama jest činjenica koja može biti i jest za žaljenje.«²⁶

Teritorijalni zahtjevi i njihovo ispunjenje

Stalno isticanje problema nedostatnosti njemačkoga životnog prostora, neadekvatne opskrbljenosti sirovinama i, uopće, relativno manjih agrarnih mogućnosti u odnosu na potencijale Istoka, bili su samo uvod u onu praktičnu vanjskopolitičku djelatnost koja je konačno, zahtijevajući teritorijalne promjene, kulminirala i konflagracijom svjetskih razmjera. U njezinoj pripremi bitnu ulogu odigrala je ne samo nacionalsocijalistička doktrina, nego i njemačka geopolitička škola u cjelini. Određenu ulogu odigrala je sigurno i Mussolinijeva doktrina fašizma, iako je ona konačno formulirana tek poslije nastanka *Moje borbe*. I Mussolini, upravo kao i Kjellen i njemački geopolitičari, zastupa *organsku teoriju države*. Pri tome, razvoj države, razumljivo, mora implicirati i teritorijalnu komponentu. »Narod kao država jeste jedna etička stvarnost koja postoji i živi, ukoliko se razvija. Prestati se razvijati znači umrijeti... Stoga je organizacija i ekspanzija barem virtualna.«²⁷ Mussolini ne rjeruje ni »u mogućnost niti u korisnost vječnog mira«,²⁸ dakle, radit će se, očito, o ratu i to zasigurno zbog teritorija, što su kasnija praktična iskustva dovoljno potvrdila. Naposljetku i Mussolini izravno zastupa ideju osvajanja: »Za fašizam težnja za carstvom, tj. za ekspanzijom naroda jest izraz životne snage. Suprotnost toga, ostajati kod kuće, znak je opadanja, dekadencije. Narodi koji se rađaju ili se obnavljaju jesu imperijalisti, narodi koji umiru jesu samoodricatelji.«²⁹

Njemački teritorijalni zahtjevi mogu se stupnjevati na tri razine: *prva* se odnosi na *revanšizam* teritorijalnog karaktera u samoj *centralnoj Evropi*; *druga* na formiranje *Velike Njemačke*, u biti, u skladu s Neumannovom *Mitteleuropom* (iz 1915) kao jezgrom evropskog okupljanja; *treća* na osvajanja prema Istoku, prema *Ruskoj nizini i Heartlandu*, koristeći pri tome *Vrata naroda*. Napokon, valja kao posebnost izdvojiti i pitanje kolonija.

Među najznačajnijim osobinama vanjskopolitičkih stavova Hitlera jesu jasnoća i otvorenost njegovih teritorijalnih zahtjeva u onoj fazi koja je pretходила praktičnom ispunjavanju ciljeva. Kasnije će Hitler, nakon sukcesivnih odgovarajućih uspjeha, neprestano govoriti o svojim »posljednjim« zatjevima teritorijalnog karaktera. Razdoblje prije Hitlerova dolaska na vlast očito pripada ovoj prvoj fazi. U tom su smislu neobično značajni podaci iz zapisnika tajnog ugovora Hitlera s Richardom Breitingom (u lipnju 1931), glavnim ure-

25 Baynes, Vol. I, str. 101, 27. svibnja 1933.

26 Baynes, Vol. II, str. 1238, 21 svibnja 1935.

27 B. Musolini, *Doktrina fašizma*, Novissima, Rim, bez godine izdanja, na hrvatskom, str. 14/15. Ovakva gledanja u skladu su s Kjellenovom organskom teorijom države i sa zasadama njemačke geopolitičke škole.

28 *Isto*, str. 22.

29 *Isto*, str. 37/38.

dnih lista *Leipziger Neueste Nachrichten*³⁰. Hitler tada zastupa stavove koji su posve u skladu s njegovim poznatim tezama o teritorijalnom prestrukturiranju evropske političke karte, što će u razdoblju od 1933. do 1943. godine slijediti i odgovarajuća praktična politička i vojna djelatnost. *Hitler i u tome intervjuu stoji na stajalištu prirodno-geografskog determinizma i rasističke teorije.*

»Prema svim geografskim i biološkim zakonitostima mi imamo pravo da osiguramo sebi naš životni prostor...« A razumljivo je da se ti »geografski« razlozi svode zapravo na prirodno-geografsku komponentu³¹ i na geopolitički aspekt prostornog položaja te na životni prostor, dok su oni biološki samo izraz rasističke teorije. Vrlo nepovoljna geopolitička lokacija Njemačke i ovog puta dolazi do izražaja u Hitlerovoj bojazni od politike zaokruživanja: »Naše zahtjeve moraju podupirati snaga i odlučnost. Ako bi, međutim, protunjemačke snage počele protiv nas rovariti i provoditi politiku zaokruživanja da bi djecu Versaillesa i Locarna držale u siromaštvu, onda će progovoriti topovi.« I to jasno okrenuti i prema Istoku, jer Hitler ističe da će slijediti primjer svojih vitezova (Teutonski viteški red) koji su osvajali zemlje istočno od Labe. Nadalje, Hitler smatra da »Bugarska mora dobiti pristup na Egejsko more«, a također je i pristaša postojanja i učvršćivanja cordon sanitairea između Rusije i ostale Evrope: »Jer mi hoćemo od sjeverne Norveške pa do Crnog mora podići zaštitni zid protiv Rusa ili Slavena — mi nećemo ipak zaboraviti da je Staljinov komunizam samo jedan novi oblik rustva.« Zanimljivo je podsjetiti da je spomenuti zaštitni zid u obliku cordon sanitairea već postojao što jedino može značiti da i ovaj prostor mora — izravno ili neizravno — dakle, vojno ili ekonomskopolitički ući u sferu Velike Njemačke i njezinih graničnih zona. Taj Hitlerov razgovor pada u razdoblje kada on ne želi osporavati britansku prevlast na moru ili francusko kolonijalno carstvo. (»Mi uopće ne želimo ugroziti englesku prevlast na morima ili francusku kolonijalnu vladavinu.«)

Glavnu opasnost za Evropu predstavlja »Rusija«. Hitler pri tome razmišlja posve na način Mackindera, budući da isto kao i ovaj autor ukazuje na opasnost koja slijedi iz njezina geografskog položaja (dakle iz poklapanja uglavnom s Heartlandom) i industrijske snage, što ujedno implicira i dobru prometnu (željezničku) povezanost: »Englezima i Francuzima moraju činjenice postati jasne. Jer onoga dana kada Rusija postane velika industrijska zemlja ona će svojim rezervama ljudstva i svojim geografskim položajem postati prijeteća opasnost ne samo za Reich, nego i za Englesku i Francusku. Mi moramo već sada poduzeti mjere za sigurnost našeg naroda i za njegov povijesni utjecaj na Istoku, kako istočne zemlje koje leže između Njemačke i Rusije ne bi pale pod sovjetski, nego pod naš utjecaj.«

30 Prema E. Caliću, *Hitler ohne Maske*, Frankfurt 1968. u povodu međunarodnog savjetovanja u siječnju 1969. godine, o čemu je izvijestio i *Vjesnik* od 26. siječnja 1969. Spomenuti list bio je u Njemačkoj u to vrijeme vrlo utjecajan i izražavao je stavove desno orijentirane »Njemačke nacionalne pučke stranke« koja se protivila raspuštanju nacističkih poluvojnih organizacija. U svome političkom djelovanju Hitler je nastojao tu stranku pridobiti za ciljeve nacional-socializma.

31 Prema suvremenim shvaćanjima prirodno-geografski sadržaji bitno se razlikuju od geografskih, tj. kompleksnih sadržaja koji uključuju međusobno povezani i utjecajni kompleks prirodnih i socijalnih činilaca.

Ali, iako se u prvom dijelu razgovora ogradio od osporavanja britanske i francuske moći, Hitler ne zaboravlja ni ostali svijet. Njemačkoj nije samo »prije ko potreban jedinstveni nacionalni teritorij«, nego Hitler smatra kako: »Mi moramo Istok bezobzirno kolonizirati. Pri tome nećemo zaboraviti kako su sirovine podijeljene u svijetu...« Razumljivo je da se ovo posljednje stajalište odnosi na globalne svjetske odnose, dakako u savezništvu s onim državama koje se u sirovinskom smislu također ubrajaju u »non have nations«.

Na kraju razmatranja ovog intervjua zanimljivo je upozoriti kako su u njemu dotaknuta, zapravo dan je u biti pregled svih najvažnijih ideja rasiističkoga i geopolitičkoga (teritorijalnog) karaktera: nužnost jedinstva njemačkog teritorija (dakako s Austrijom), uloga Velike Njemačke kao evropskoga antikomunističkog predziđa, opasnost od Rusije, pitanja sirovinske oskudice, životnog prostora, kao i križarskog pohoda prema Istoku.

Nakon dolaska na vlast Hitler proturječi, razumljivo samo verbalno, svojim ranijim političkim stavovima. On, navodno, više nema nikakvih teritorijalnih zahtjeva u Evropi (nakon okupacije rajnske oblasti), pitanje Alzacea i Lorrainea smatra trajno riješenima, a nakon svakoga uspješnog teritorijalnog poduhvata smatra da on predstavlja i posljednju ambiciju takvog karaktera: »U Evropi mi nemamo nikakvih teritorijalnih zahtjeva«³² ... »Njemačka nema želje za osvajanjima u Evropi...«³³ Još 1. travnja 1939. godine (Baynes, vol. I, str. 985) Hitler izjavljuje kako »Njemačka nema namjere da napadne druge narode«! I jedna od potvrda takva stajališta trebao je biti i sovjetsko-njemački pakt o nenapadanju iz 1939. godine.

Stvaranje Hitlerove Velike Njemačke u centralnoj Evropi na način klasične Mitteleurope dovršeno je u razdoblju od 1935. do 1939. godine (Saar, Rajnska oblast, Austrija i Sudeti, Češka i Moravska). Svakako, najprirodnije je za Hitlera bilo ponovno inkorporiranje Saara i Rajnske oblasti, a zatim Austrije kao dijela »njemačke domovine«: »... Prusi su pangermani i mi ćemo to biti i dalje, mi ćemo ispuniti svoj cilj samo kada cijela Njemačka, uključujući i njemačku Austriju, bude ujedinjena s Domovinom u jednoj velikoj državi, koja će tako moći služiti svjetskoj misiji Njemačke.«³⁴

Nakon Austrije, budući da je Anschlussom konačno dovršeno okruženje Češke i Moravske, a minhenskim sporazumom zavladao okvirom Češke tvrđave, zauzete su i Češka i Moravska kao stari tradicionalni dijelovi germanske interesne sfere i životnog prostora: »Kroz tisuću godina teritoriji Češke i Moravske pripadali su životnom prostoru njemačkog naroda. Nasilje i glupost istrgli su ih samovoljno iz njihova prastaroga historijskog okvira i konačno, njihovim uključivanjem u Čehoslovačku kao umjetnu konstrukciju, stvorili su rasadište neprekidnog nemira.«³⁵ »Taj je teritorij (tj. Češka i Moravska) ležao u životnom prostoru njemačkog naroda tijekom tisuću godina.«³⁶ Tako je Hitler ujedinio ono što je kroz svoju povijest, svoj geografski položaj i po svim razumnim razlozima trebalo biti ujedinjeno.«³⁷

32 Baynes, Vol. II, str. 1300, godine 1936.

33 Baynes, Vol. II, str. 1311, 19. ožujka 1936.

34 Baynes, Vol. II, str. 1014—1015, 22. ožujka 1933. Ovo nije izjava samog Hitlera, nego jednog od nacističkih funkcionara, ali po Hitlerovu naređenju.

35 Baynes, Vol. II, str. 1586, 16. ožujka 1939.

36 Baynes, Vol. II, str. 1597, 1. travnja 1939.

37 Baynes, Vol. II, str. 1597, 1. travnja 1939.

Tako je osvajanjima do napada na Poljsku 1. rujna 1939. godine formiran kompaktni njemački državni teritorij u centralnoj Evropi (sa slovačkom satelitskom ekstenzijom),³⁸ a već u lipnju 1939. godine Göbels izjavljuje kako »Njemačka nastoji da ponovno zadobije sve teritorije koje su joj pripadale tijekom povijesti«. ³⁹ Time se glavni interes orijentira prema Istoku na način nekadašnjih križarskih pohoda. Na prvom mjestu bila je svakako Poljska. Ali, još je 5. siječnja 1939. godine Hitler isticao kako je opstojanje jedne jake Poljske nužnost i kako ono predstavlja interes Njemačke, koja mora raspolagati tamponom prema Istoku. Međutim, Njemačkoj se mora vratiti Gdanjsk: (»Danzing je njemački, uvijek će ostati njemački i prije ili kasnije bit će vraćen Njemačkoj.«)⁴⁰ Pored toga, njemački vitalni interesi usmjeravaju se i prema prometnoj vezi s istočnom Pruskom, čime se automatski povlači pitanje poljskog koridora koji je za Poljsku od daleko većega životnog značaja.⁴¹

Nastojeci riješiti pitanja oko »njemačkog koridora«, tj. područja kopnene veze između glavnine teritorija Trećega Reicha na zapadu i Istočne Pruske na istoku, Hitler je neprestano inzistirao na dva osnovna pitanja: *prvo*, na problemu njemačkih manjina u drugim državama ograničenim nerealnim granicama u skladu s versajskim sistemom,⁴² i drugo na problemu ostvarivanja teritorijalno kompaktnoga njemačkog državnog prostora koji bi obuhvatio cjelokupni njemački etnikum. A u tome je *pitanje poljskog, odnosno germanskog koridora, koji se teritorijalno poklapaju, bilo tek od uvodnog značaja*. Na svojim istočnim granicama Hitler je, između ostaloga, zahtijevao: *prvo*, vraćanje Gdanjska zbog njegova njemačkog stanovništva; *drugo*, u poljskom koridoru zahtijevao je provođenje plebiscita o njegovoj budućoj pri-

38 U isto vrijeme traje i proces intenzivnog naoružavanja Njemačke. Dok je 1932. godine Njemačka imala samo sedam divizija i nije raspolagala »panzer« i motoriziranim divizijama, 1936. godine raspolagala je s 36 divizija (od toga tri »panzer« divizije, ali još uvijek bez motoriziranih divizija), a 1939. s 103 divizije od čega 6 panzer i 8 motoriziranih (prema G. Deborin, op. cit.). Usporedno s procesom naoružavanja, razvija se i njemačka vojna doktrina, i to posvema u smislu afirmacije *munjevitog rata*, u to vrijeme posve nove vojne doktrine omogućene i usavršavanjem tenka, Douhetovom zrakoplovnom doktrinom i njemačkim oskudijevanjem u sirovinama. Godine 1935. Hitler uvodi opću vojnu obvezu, a Njemačkoj je dopušteno da raspolaze ratnom flotom u jačini od 35% flote britanskog imperija. Od 1934. godine i Japan se, otkazavši vašingtonski sporazum, počinje intenzivno naoružavati, a zbog etiopijske kampanje isto vrijedi i za Italiju.

39 Baynes, Vol. II, str. 1675.

40 Baynes, Vol. II, str. 1565.

41 Već je 9. svibnja 1939. godine Hitler prezentirao jednu kartu na kojoj su Gdanjsk i poljski koridor priključeni Reichu, dok su Poljskoj dodijeljeni Litva s Memelom (Klaipeda), kako bi i ova država ostvarila participaciju na Baltičkom proćelju (Baynes, Vol. II, str. 1566).

42 Za Hitlera, rušenje versajskog sistema, u krajnjoj konzekvenciji, može biti ispunjeno i dovršeno tek likvidacijom njegovih teritorijalnih klauzula.

43 Pitanje Poljske nije u Hitlerovu krugu bilo uvijek razmatrano na antagonistički način. Tako je u listopadu 1932. godine Göring izvještavao o idejama generala Schleichenera o njemačkoj politici prema Poljskoj. Dok je Schleichener smatrao da je potrebno ostvariti savezništvo između Njemačke, Francuske i Rusije (savezništvo između Njemačke i Rusije zastupali su i njemački geopolitičari), Göring je bio protiv. Za vrijeme razgovora Hitler je šutio (Baynes, Vol. II, str. 1001). Godine 1934. Poljska i Njemačka sklopile su pakt o nenapadanju, a slijedeće je godine Hitler izjavio: »Mogao bi doći moment kada će se naše dvije države morati braniti od invazije s Istoka«.

padnosti Njemačkoj, odnosno Poljskoj; treće, za vrijeme do održavanja plebiscita Njemačkoj se mora zajamčiti cestovna i željeznička veza s istočnom Pruskom, a Poljskoj s morem; četvrto, ako bi plebiscitno prijedorno područje pripalo Poljskoj, Njemačkoj se mora dati jedna eksteritorijalna prometna zona (širine 1 km) za gradnju vlastite državne autoceste i četvorotračne željezničke pruge, a ako pak sporni teritorij pripadne Njemačkoj, jednaka bi prava pripala Poljskoj.⁴⁴ Međutim, kako je Poljska odbila ove prijedloge i zahtjeve, Hitler je smatrao da ne snosi krivicu za otpočinjanje rata. A još 1935. godine Hitler je govorio kako Poljska ne raspolaže dovoljnim prostorom za kolonizaciju njemačkog stanovništva. Političke veze s Poljskom bile su za Reich važnije negoli »opasne veze s Rusijom«: »Rusija je Azija. Što se tiče Njemačke postavlja se samo jedno pitanje, tj. da se nađu tereni za ekonomsku ekspanziju i prostor za stanovništvo, prostor kojim Poljska ne raspolaže i ne može ga pružiti.«⁴⁵

Kolonijalna komponenta teritorijalizacije nacističke doktrine

U odnosu na prekomorska osvajanja, dakle i neminovni sukob s klasičnim kolonijalnim silama i na moru i na već podijeljenim kopnima, Hitlerovi su stavovi od nedosljednog i ambivalentnog značaja: u različitim prilikama on se priklanja bilo »ideji Hamburga«, bilo »ideji Bagdada«.⁴⁶

Takva nedosljednost i dileme oko izbora ciljeva uvjetovane su zakašnjavanjem uključivanja Njemačke u proces globalne podjele svijeta, kao i postojećim

44 »Govor vođe i državnog kancelara Adolfa Hitlera u njemačkom Reichstagu 11. prosinca 1941. godine« — *O ratnoj krivici Franklina D. Roosevelta*, Zagreb 1941, str. 34, 35, 36. i 37. Još 1930. godine Hitler je tražio vraćanje poljskog koridora. Taj problem bio je svakako jedan od najtežih u odnosima Njemačke i njezinih susjeda: »Mi zahtijevamo vraćanje poljskog koridora koji nalikuje na komad mesa isječen iz našega tijela. On cijepa Njemačku na dva dijela. To je nacionalna rana koja neprestano krviri i nastavit će krvariti sve dok nam ta zemlja ne bude vraćena« (Baynes, Vol. II, str. 995). (...) »Taj je problem — kao što sam već naglasio — možda najbolnji od svih problema za Njemačku. Ipak ja nikada nisam prestao da podržavam stajalište da potreba slobodnog izlaza Poljske na more ne može biti ignorirana...« (Baynes, Vol. II, str. 1629, govor od 26. IV 1939. godine). Još 13. ožujka 1938. Hitler je izjavio kako je potpuno spreman dopustiti da Poljskoj — zemlji od 33 milijuna stanovnika — treba izlaz na more. Za nas je gorka stvar da je to stečeno na račun koridora kroz njemački teritorij, ali mi shvaćamo što to znači za Poljake« (Baynes, Vol. II, str. 1424). Zato Hitler predlaže Poljskoj: »(1) Danzig se kao slobodna država vraća u okvir njemačkog Reicha. (2) Njemačka stječe cestu kroz koridor i željezničku prugu...« (u eksteritorijalnom statusu, R. P.), a u zamjenu Njemačka je spremna: (1) priznati sva ekonomska prava Poljske u Danzigu; (2) osigurati za Poljsku slobodnu luku u Danzigu bilo koje veličine, koja bi imala posvemašnji slobodni pristup moru; (3) prihvatiti u isto vrijeme sadašnje granice između Njemačke i Poljske i smatrati ih konačnima« (Baynes, Vol. II, str. 1631).

45 Baynes, Vol. II, str. 1249, 22. svibnja 1935. Zanimljivo je naglasiti da su za rješene poljskog pitanja neki planovi izrađeni i u Vatikanu. Po njima, »Poljska bi trebala da pristane ne samo na to da Danzig bude njemački grad već i da bude priključen Reichu...« (Iz izvještaja britanskog ambasadora u Rimu od 7. srpnja 1939, S. Fridlände, Pio XI. i treći Reich, Stvarnost, Zagreb 1966. str. 34.)

46 Tzv. *ideja Hamburga*, inače termin njemačke geopolitičke škole, označuje moguću njemačku preokceansku, tj. kolonijalnu ekspanziju, dok *ideja Bagdada* označuje usmjerenost osvajanja, prije svega, na evropsko i azijsko kopno.

odnosom snaga. Zbog zakašnjenja Njemačka je morala raspolagati i onom snagom koja je potrebna u inicijalnoj fazi kolonijalnih podjela, ali i dodatnom moći koja bi mogla djelovati u smislu prestrukturiranja već postojeće političke karte svijeta. A očito je da takvim snagama Njemačka nije raspolagala. Iako nije sudjelovala u prvom razdoblju globalne podjele svijeta koje traje od 16. do sredine 19. stoljeća, a nedovoljno je sudjelovala i u glavnoj fazi kolonijalnih podjela od druge polovice 19. stoljeća do I svjetskog rata, u nemogućnosti da osvoji tzv. *teritorijalno kontinuirane kolonije*,⁴⁷ kao što su to učinile SAD, Brazil, Kanada, Rusija i Kina, Njemačka se našla u poziciji u kojoj je ne samo, najprije, raspolagala relativno manjim kolonijalnim prostorima, nego je to i izgubila poslije I svjetskog rata.⁴⁸ Nužnost rješavanja teritorijalnih pitanja najprije u Evropi uvjetovala je, također, spomenutu nedosljednost nacionalsocijalista u odnosu na kolonijalno pitanje. Uz komentar spomenutog intervjua, koji je objelodanio E. Čalić, navedena je i jedna jasna Hitlerova implikacija koja se odnosi i na pitanje kolonijalnog širenja (jer: »Mi nećemo zaboraviti kako su sirovine podijeljene u svijetu«). Godine 1934. Hitler istupa izrazito protiv kolonijalnih ambicija: »Ja ne bih žrtvovao život jednog jedinog Nijemca da steknem neku koloniju u svijetu. Mi znamo da su nekadašnje njemačke kolonije skupi luksuz čak i za Englesku.«⁴⁹ Ali, 1936. godine Hitler mijenja mišljenje i smatra da bi Njemačka lakše savladala svoje ekonomske probleme kada bi raspolagala vlastitim kolonijama (Baynes, Vol. II, str. 1328., 9. rujna 1936).

I kako se shvaćanja mijenjaju, 7. rujna 1937. (Baynes, Vol. II, str. 1358) Hitler smatra da »njemački životni prostor bez svoje kolonijalne komplementarnosti premalen je da bi garantirao neprekinutu sigurnu i stalnu opskrbu hranom. . . Ako mi kažemo danas da je naš životni prostor premalen i da je zato za nas bitno da ga dopunimo putem kolonija, onda negdje u svijetu neke mudre glave objašnjavaju: Što će vam kolonije? Kolonije ne mogu za vas biti ni od kakve koristi. Vi možete kupiti ono što vam treba.«⁵⁰ Ali, Njemačka će »podići svoj glas za životni prostor u kolonijama sve glasnije i glasnije, sve dok svijet ne bude mogao drugo do priznati naša prava.«⁵¹ Pri tome, Hitler još ne ide i za osvajanjem novih kolonijalnih prostora. No, značajno je da evropska pitanja sada povezuje i s kolonijalnim problemom: »Što se tiče kolonija, ono na što mi imamo moralno pravo jest ono što nam je pripadalo prije rata. . . Evropska se pitanja neće srediti sve dok se ne riješi kolonijalno pitanje.«⁵² I dalje, 1938. godine, ponovno isticanje značaja relativne gustoće i pitanje vraćanja starih njemačkih kolonijalnih posjeda: »Naša ekonomska

47 Kao »teritorijalno kontinuirane kolonije« definiraju se oni prostori koji su osvojeni iz regija jezgri pojedinih država, u uvjetima u kojima se ti prostori kontinuirano, tj. preko samoga kopna nastavljaaju na spomenute regije jezgre, tako da nisu imali klasični kolonijalni karakter i bili su lakše i na trajni način inkorporirani u okvir jedinstvenoga državnog teritorija.

48 Njemačke kolonije, od kojih je najveći dio bio lociran u Africi, bile su za predversajsku Njemačku od velikog značaja. One su mogle zadovoljiti 50% njemačkih potreba u zlatu, 25% u olovu, vanadiju i dijamantima, davale su i preko postojećih potreba, zatim 100% potreba u fosfatima itd. (Prema R. R. Kuczynski, *Living space and population problems*, Oxford at the Clarendon press, 1939, Oxford Pamphlets on world affairs, No 8.)

49 Baynes, Vol. II, str. 1182, 5. kolovoza 1934.

50 Baynes, Vol. II, str. 1364, 3. listopada 1937.

51 Baynes, Vol. II, str. 1371, 12. studenoga 1937.

52 Baynes, Vol. II, str. 1359, 12. rujna 1937.

pozicija nije, međutim, teška zato što nacionalsocijalizam vlada Njemačkom, nego zato što ova zemlja ima 140 ljudskih bića na km², zato što mi nemamo one velike prirodne izvore koje posjeduju drugi narodi.⁵³ »Ali što god mi uspjeli u smislu povećanja proizvodnje, beznađna nedostatnost prostora kojim raspolaže njemačka nacija neće biti time uklonjena. Zato će naš zahtjev sve više i više inzistirati, kako godine prolaze, na onim kolonijalnim posjedima kojih, uostalom, Njemačka nije lišila nijednu drugu naciju, koje su (kolonije) praktički bezvrijedne za silu koje ih drže, ali su neophodne za našu vlastitu naciju.«⁵⁴

Kolonijalno pitanje našlo je svoje mjesto i u Hitlerovim govorima i 1938. i 1939. godine. Međutim, od napada na Poljsku razumljivo je da se interesi i nacionalsocijalista i njemačke javnosti orijentiraju prema novim, neposrednim ratnim sadržajima. Ali, 24. veljače 1938. Hitler imperativno zahtijeva vraćanje kolonija. On 30. siječnja 1939. godine izjavljuje: »Veliki kolonijalni posjedi koje je Reich nekada stekao mirnim načinom, ugovorom i plaćajući za njih, bili su mu ukradeni.«⁵⁵ (...) »Njemačka nema teritorijalnih zahtjeva ni prema Engleskoj niti prema Francuskoj, osim što se tiče vraćanja naših kolonija.«⁵⁶ (...) »Ne bi se trebalo dogoditi da jedan narod treba toliko mnogo životnog prostora da ne može napredovati s 15 stanovnika na km², dok su ostali prisiljeni da hrane 140, 150 ili čak 200 stanovnika na istoj površini. Ali, ni u kom slučaju ne bi ti sretni narodi trebali smanjiti životni prostor onih koji trpe od njegova nedostatka i to oduzimajući im kolonije.«⁵⁷ (...) »U Evropi i izvan Evrope Njemačka je izgubila oko 3 milijuna km² teritorija i to unatoč činjenici da cjelokupno njemačko kolonijalno carstvo, za razliku od kolonija drugih naroda, nije bilo stečeno ratom, nego samo ugovorima i kupnjom.«⁵⁸

Hitlerov »novi kolonijalizam« (baš kao i njegova teritorijalna osvajanja u Evropi) morao je doživjeti neuspjeh. Uzroci toga svakako su višestruki i mogu se svesti samo na:

- (a) *zakašnjelo uključivanje Njemačke u proces globalne podjele svijeta;*
- (b) *postojeće odnose snaga s obzirom na već instalirane velike kolonijalne sile i uopće države koje su raspolagale prostranim teritorijima.*

Poraz u II svjetskom ratu u skladu je s procesima koji imaju povijesno značenje i predstavljaju povijesne zakonitosti. Naime, sredina 20. stoljeća već je doba koje je prevladalo mogućnosti političko-teritorijalne raspodjele i pre-raspodjele svijeta pomoću velikih vojnih osvajanja. Novi odnosi u svijetu nisu više omogućavali njegovo uređenje na osnovici teritorijalnog diktata, čak ni u okvirima postojećih odnosa kolonijalnih sila, a kamoli u okvirima pokušaja stvaranja novih kolonijalnih tvorevina i uključivanja novih kolonijalnih partnera. *Njemačka težnja za ekspanzijom u Evropi ili u prekomorskim teritorijima došla je u vrijeme kada su takvi procesi u biti već historijski bili*

53 Baynes, Vol. II, str. 1389, 20. veljače 1938.

54 Baynes, Vol. II, str. 1390, 20. veljače 1938.

55 Baynes, Vol. II, str. 1573, 30. siječnja 1939.

56 Baynes, Vol. II, str. 1575, 30. siječnja 1939.

U svome intervjuu američkom novinaru Karlu von Wiegandu 14. lipnja 1940. Hitler posebno ističe kako ne želi uništiti Englesku, niti dirati njezin kolonijalni imperij (S. Friedländer, op. cit., str. 59).

57 Baynes, Vol. II, str. 1641, 28. travnja 1939.

58 Baynes, Vol. II, str. 1653, 28. travnja 1939.

preživjeli.⁵⁹ Zato nije bilo moguće obnavljanje ili stvaranje novoga kolonijalnog carstva u uvjetima kada počinje svjetski proces oslobađanja kolonijalnih posjeda. Ako je kolonijalna faza bila historijski nužna, ako su se velike države formirale ranijim procesima osvajanja, ako je već ranije bio dovršen proces stvaranja nacija i nacionalnih država u odgovarajućim teritorijalnim okvirima, onda je razumljivo što takva zakašnjela nastojanja oko bitnoga teritorijalnog prestrukturiranja političke karte Evrope i svijeta nisu mogla uspjeti. Hitler nije u pravu kada se želi uključiti u postojeću podjelu svijeta, jer takva je podjela već povijesno preživjela. Hitler nije u pravu kada inzistira na »pravednoj« podjeli svijeta, tj. mogućnosti kolonijalne ekspanzije za svakoga, jer nijedna podjela svijeta ne može biti pravedna. Rješenja uopće ne mogu biti u sferi neke »pravedne« podjele svijeta, nego samo u rušenju kolonijalnog sistema i oslobađanju dotadašnjih »nepovijesnih« naroda. Riječ je, dakle, već o razdoblju rušenja samog sistema, a ne o nužnosti da se sredinom 20. stoljeća osigura sudioništvo još jednoga kolonijalnog partnera. Dakle, Hitler nije u pravu kada kritizira što »bezobrazni demokratski lažljivci istupaju i tvrde da takozvane totalitarne države žele da osvoje svijet, dok su u stvari naši stari neprijatelji već oduvijek osvajači svijeta«,⁶⁰ nije u pravu utoliko ukoliko nikakva nova kolonijalna podjela svijeta više historijski nije moguća.

Hitlerove težnje k teritorijalnoj ekspanziji nisu ništa drugačije od onih koje su nekada ispoljavale druge države i narodi tijekom svoje politogeneze i fiksiranja svoga teritorijalnog obuhvata.

U odnosu na sva neposredna ograničenja širenja u Evropi Njemačka je zbog svoga nepovoljnog geopolitičkog položaja svakako bila hendikepirana. Naime, dok su Velikoj Britaniji, Francuskoj, SAD, Rusiji ili Kini stajali na raspolaganju veliki, populacijski pusti i politički uglavnom neorganizirani prostori (politički i demografski tzv. »prazni« prostori u Africi, Aziji, zatim na dalekom Zapadu, u Sibiru, Sinkjangu i Tibetu), dotle je Njemačka u svome širenju u Evropi svugdje nailazila na jake susjede i na »povijesne narode« prema kojima odnos germanskih osvajača (sve do dolaska nacista) nije mogao biti onakav kakav je bio odnos kolonijalnih matica prema obojenom stanovništvu Afrike i Azije, odnos prečesto definiran rasizmom, genocidom i naj-surovijom ekonomskom eksploatacijom iz razdoblja prvobitne akumulacije. A što se tiče Hitlerovog »novog kolonijalizma«, on nije u teritorijalnom smislu bio gori od klasičnog kolonijalizma. Međutim, on se ispoljavao u vrijeme kada kolonijalizam već silazi s historijske pozornice. Slične osobine vrijede i za njemačku geopolitiku u cjelini — i ona je reakcionarna ponajviše stoga što se pojavila u doba kada se već afirmiraju procesi koji će stvarati nove temelje međunarodnih odnosa.⁶¹

Na kraju ovoga razmatranja kolonijalnog pitanja valja naglasiti da u vrijeme dok Hitler toliko inzistira na pitanjima životnog prostora i kolonija, ta

59 Dakako, ne treba zaboraviti ni današnju vanjsku politiku Izraela. Ali, njezina teritorijalna komponenta ipak je samo eksces koji, kao eksces, može trajati stanovito vrijeme, ali je već povijesno osuđen.

60 Govor Adolfa Hitlera u povodu osme obljetnice Nacional-socijalističke revolucije u Berlinskoj sportskoj palači od 30. siječnja 1941, Berlin 1941, str. 6.

61 Ipak ne treba zaboraviti da geopolitika — mutatis mutandis — u rukama drugih postoji i danas — okruženje Heartlanda, postojanje vojnih blokova Zapada, borba za interesne sfere, vojne intervencije itd. jasni su izrazi geopolitičkog u suvremenim međunarodnim odnosima u svijetu.

se pitanja u drugih velikih sila tada ne postavljaju. Jedan od razloga za to leži svakako i u činjenici što su postojeće velike sile (SAD, V. Britanija, Rusija odnosno SSSR i Francuska) svoje životne prostore, zaista impozantnih dimenzija, osigurale već ranije!

Njemačka savezništva kao izraz globalnih geostrateških koncepcija

Nastojanje Njemačke oko formiranja nove političke karte, prije svega u Evropi a onda i u globalnim razmjerima, moralo je podrazumijevati i određena savezništva. Među potencijalnim saveznicima na prvom su mjestu, očito, mogle biti one zemlje koje su imale slične probleme prenaseljenosti kao i Njemačka i koje su težile sličnim ciljevima u svojoj teritorijalnoj ekspanziji. Već su ona rana povezivanja Njemačke odraz tih karakteristika. Godine 1882. formiran je Trojni savez između Njemačke, Austrougarske i Italije. Na taj je način formiran kompaktni teritorijalni blok u centralnoj Evropi, a stečen je i saveznik s naglašenim mediteranskim ambicijama. Godine 1936. formirana je, vojnopolitičkim savezom, »Osovina Rim-Berlin«, a 1940. godine u savezništvo (u okviru Trojnog pakta) ulazi i Japan. Sve to nije moglo proći bez odgovarajuće podjele interesnih sfera na: japansku u Aziji, na Dalekom Istoku s odgovarajućim dijelom Kine i Heartlanda, talijansku na Sredozemlju i Balkanu, prije svega u okviru ideje »mare nostrum«, i njemačku naročito u istočnoj Evropi, Podunavlju i ruskoj nizini. Važno je uočiti da su sva tri partnera smatrala kako su pogođeni problemom nedostatnoga životnog prostora (iako ih to nije sprečavalo da vode pronatalističku populacijsku politiku) i kako su u svojim prekomorskim ambicijama zakasnili u odnosu na već izvršenu podjelu svijeta.

Geostrateški zadaci tih savezništava bili su posve jasni i ovisili su bilo o njihovim starijim ambicijama, bilo o geopolitičkom položaju. Tako je Njemačka kao svoj glavni operacijski prostor u II svjetskom ratu imala Atlantik, dijelove sjeverne, jugoistočnu i istočnu Evropu i dio sjeverne Afrike, Italija Sredozemlje i dio Balkana, s pokušajima širenja na afrički mostobran, dok su operacijsko područje Japana bili dijelovi azijskog Rimlanda s perspektivom prodora u Heartland što je, također, bio cilj Njemačke, ali, razumljivo, sa strane Zapada.

Odnos Njemačke i Hitlera prema Italiji i Mussoliniju nije bio u početku takav da bi odmah značio sklapanje zaista srdačnog savezništva. Još je 1912. godine njemački general E. Ludendorff, inače vodeća ličnost u operacijama njemačke kopnene vojske u I svjetskom ratu, smatrao da je Italija kao saveznik posve bezvrijedna. Ali, njezin su kasniji fašistički razvitak, kao i težnja za dominacijom u Sredozemlju i odgovarajućim geopolitičkim položajem stvorili od Italije vrijednog saveznika nacističke Njemačke. U svome govoru od 20. veljače 1938. godine Hitler je pozdravio talijanske ratne napore u Etiopiji. Problem prenaseljenosti Italije bio je važan faktor približavanja dviju zemalja: »Položaj Italije u stanovitom smislu sliči položaju Njemačke. Pod određenim uvjetima bilo je stoga prirodno, budući da zajedno trpimo od prenaseljenosti, razumjeti aktivnosti čovjeka i vlade (tj. Mussolinija) koji su, odbijajući da dopuste da njihov narod bude žrtvovan na oltaru fantastičnih ideala Lige naroda, radije spremni spasiti svoju naciju.«⁶²

Godine 1939. Hitler računa i na Italiju kao na važnog faktora antisovjetskog antemuralea, o kojem je također ovisio spas Evrope: »Na toj solidarnosti (njemačkog i talijanskog režima, R. P.) osniva se spas Evrope od prijetnje destrukcijom od strane boljševizma.«⁶³

Tome cilju trebao je, očito, pridonijeti i »Čelični pakt« od 22. svibnja 1939. godine između Njemačke i Italije. Tim paktom učvršćena je osovina Berlin-Rim i ujedinjeno talijansko i njemačko stanovništvo u kompaktni broj od oko 150 milijuna ljudi: »Ali, ovaj će svijet shvatiti da su sve nade da se oslabi osovina Berlin-Rim uzaludne. Njemačka i Italija ujedinjene u bloku od 150 milijuna uvijek će biti zajedno da brane sveto nasljeđe civilizacije i da osiguraju mir utemeljen na pravdi.«⁶⁴

Od ostalih evropskih zemalja Hitler je sve do izbijanja II svjetskog rata naročitu pažnju posvećivao Španjolskoj, zatim Francuskoj, V. Britaniji i Poljskoj. Što se tiče Španjolske, Hitler se užasavao od pomisli na mogućnost njezine boljševizacije.⁶⁵ Ali, u II svjetskom ratu Španjolska nije željela ući u rat na strani Hitlera, što bi imalo vitalno značenje za okruženje Francuske, zatim kao prilog dominaciji u Sredozemlju uz mogućnost likvidacije britanskog Gibraltara. Isto tako, u rat na strani Hitlera nije ušla ni Turska. Tako su istočni i zapadni dio Sredozemlja ostali pod zapadnjačkom dominacijom. A ako se k tome pridoda da je Zapad raspolagao i Maltom, tim nepotopivim »nosačem aviona«, onda je jasno da pozicije Sila osovine na Sredozemlju nisu nikada bile naročito povoljne.

Za odnos prema V. Britaniji, Hitler je nastojao da bude takav da osigura bilo njezino savezništvo, bilo stav neutralnosti. Jer, prema Hitlerovu sudu, »Engleska nije glavni neprijatelj Njemačke... Izraziti neprijatelj Njemačke je Francuska.«⁶⁶

Britanska neutralnost mogla je biti realnom činjenicom i stoga što je Hitlerov Lebensraum ležao na Istoku, a o »ideji Hamburga« nikada se nije dosljedno izjašnjavao. U svibnju 1930. godine Hitler je smatrao da »interes Njemačke zahtijeva suradnju s Engleskom, budući da se radi o nordijsko-germanskoj supremaciji nad Evropom i u zajednici s nordijsko-germanskom Amerikom o supremaciji nad svijetom.«⁶⁷ U istome govoru Hitler odbija svaku suradnju s Rusijom, i to iz rasističkih razloga: »Nordijska rasa ima pravo da vlada svijetom i mi moramo to rasno pravo uzeti kao zvijezdu vodilju naše vanjske politike. Zbog toga je razloga bilo kakva suradnja s Rusijom izvan svakog pitanja, jer je tamo na slavensko-tatarskom tijelu nasadena židovska glava.«⁶⁸ I 1939. godine — iako će uskoro početi rat s Engleskom — Hitler izjavljuje: »Tijekom cjelokupne svoje političke aktiv-

63 Baynes, Vol. II, str. 1976.

64 Baynes, Vol. II, str. 1665; brojka je svakako pretjerana, ali je mogla dobro poslužiti u propagandne svrhe.

65 Baynes, Vol. II, str. 703/704. Godine 1937. u španjolskome građanskom ratu sudjelovala je na strani Franka i Hitlerova »Legija kondora«.

66 Baynes, Vol. I, str. 85, 1923. godine.

67 Baynes, Vol. II, str. 989, 21. svibnja 1930.

68 Baynes, Vol. II, str. 989, 21. svibnja 1930.

Medutim, još davno prije dolaska na vlast nacistima nije smetalo da se povezuje i s bjelogardejcima, primjerice nekadašnjim ukrajinskim atamanom Skoropadskim (C. David op cit. str. 13).

nostf ja sam uvijek razlagao ideju bliskog prijateljstva i kolaboracije između Njemačke i Engleske.⁶⁹

Za razliku od Velike Britanije, kojoj geografski razlozi omogućuju »sjajnu izolaciju« i čiji interesi leže preko »sedam mora«, pravoga neprijatelja Njemačke u Evropi predstavlja Francuska. Ali, Hitler je i s Francuskom nastojao ne aktivirati nikakva teritorijalna pitanja. Stjecanje Saara u tome je imalo ključno značenje: »(3) Napokon, (Njemačka) je dala Francuskoj svečano uvjerenje da Njemačka sada, kada je pitanje Saara sređeno, neće imati nikakvih teritorijalnih zahtjeva.«⁷⁰ (...) »Vraćanje Saara uklonilo je u Evropi sve teritorijalne probleme između Francuske i Njemačke...«⁷¹ A za Alzace i Lorraine u posjedu Francuske Hitler nije smatrao da mogu predstavljati problem u njemačko-francuskim odnosima: »... I ja i svi drugi napustili smo polaganje prava i na Alzace i Lorraine zato da se izbjegne daljnje krvoproliće.«⁷²

I 20. veljače i 26. rujna 1938. godine Hitler je izjavio: »U Evropi Njemačka nema više teritorija koje bi zahtijevala od Francuske...«⁷³ »Ja sam svečano izjavio: ubuduće sva su teritorijalna pitanja između Francuske i Njemačke uklonjena.«⁷⁴

Odnos Njemačke i Japana. Slični problemi prenaseljenosti, životnog prostora, sirovinskog siromaštva i karakteristike jedne »mlade« nacije⁷⁵ sve više su približavali Njemačku i Japan. Ali, jedan od najvažnijih faktora u tome približavanju bila je zajednička antiboljševička i antikominternovska orijentacija. Godine 1936. Njemačka i Japan sklapaju Antikominterni pakt, a 20. veljače 1938. godine Hitler izjavljuje: »Ja ne smatram Kinu dovoljno jakom, bila beskonačno manje opasna na civilizaciju i svjetski mir, nego bilo kakav napad boljševizma. Međutim, ja vjerujem da bi i najveća pobjeda Japana bila beskonačno manje opasna za civilizaciju i svjetski mir, nego bilo kakav uspjeh koji bi postigao boljševizam. Njemačka je sklopila pakt s Japanom da djeluje protiv Kominterninih ciljeva.«⁷⁶

Odnose s Japanom olakšavao je i teritorijalni dezinteresman Njemačke u istočnoj Aziji. (»Njemačka nema teritorijalnih interesa bilo koje vrste u istočnoj Aziji.«)⁷⁷

* * *

Ovakav pokušaj analize geopolitičkih i geostrateških stavova nacizma utemeljen je u nizu dokumentiranih sadržaja koji se odnose na sferu Hitlerove javne djelatnosti. Porazom Njemačke i nacizma u II svjetskom ratu

69 Baynes, Vol. II, str. 1623, 28. travnja 1939.

70 Baynes, Vol. II, str. 1209, 16. ožujka 1935.

71 Baynes, Vol. II, str. 1608, 28. travnja 1939.

72 Baynes, Vol. II, str. 1696, 27. kolovoza 1939.

73 Baynes, Vol. II, str. 1400, 20. veljače 1938.

74 Baynes, Vol. II, str. 1515, 26. rujna 1938.

75 U skladu s cikličkom teorijom, preuzetom iz geomorfologije, u razvoju država postoje inicijalna faza, zatim faze mladosti, zrelosti i starosti, ovisno o odnosu neke države prema teritorijalnim pitanjima. U inicijalnom razdoblju i u razdoblju mladosti nalaze se tzv. progresivne nacije, tj. one koje se intenzivno demografski razvijaju, dok fazu starosti karakteriziraju tzv. dekadentne nacije, tj. one u demografskoj stagnaciji ili opadanju. Što se tiče Njemačke, Italije i Japana očito je da su se ove zemlje nalazile u razdoblju mladosti i da su pripadale »progresivnim« nacijama.

76 Baynes, Vol. II, str. 1397, 20. veljače 1938.

77 Baynes, Vol. II, str. 1398, 20. veljače 1938.

bila je poražena i njemačka geopolitika sa svojim idejama o novome životnom prostoru. Ali, valja naglasiti da je ono geopolitičko na određeni način prisutno i u suvremenim međunarodnim odnosima, jer ograničeni ratovi, vojne intervencije, okruženje Heartlanda, postojanje tamponskih zona, geostrateške sjene i dr. također predstavljaju izraz današnje (neo)geopolitike u globalnim međunarodnim odnosima.

Radovan Pavić

HITLER'S GEOPOLITICAL CONCEPTS
1922—1939—1943

Summary

The ideas and practice of *Lebensraum* and territorial conquest are essential components of fascism. The nazi geopolitical concept of *blood and soil* was in effect the prelude to the idea of *Lebensraum*. This concept implies the idea that a nation is tied to its soil, the corresponding natural and cultural milieu and historical tradition. This is why, for example, Hitler did not see a solution to the »Sudeten question« in the removal of the Sudeten Germans to Germany but rather in the conquest of the Sudeten territory. At the same time, in stressing the linkage of the nation to territory, attention is drawn to the shortage of space for the existence of present and future generations, and to the need to obtain it by conquest. For Hitler, this space for future massive peasant colonisation is to be found in the East. The treatment of space in nazism has three distinct aspects: (a) revanchist, provoked by the reduction of the German *Lebensraum* by the Treaty of Versailles; (b) conquest, reflected in the efforts to occupy new Euroasian *Lebensraum*; and (c) colonial, reflected in the ambition to restore old and win new colonies. All three aspects are considered in detail, together with the causes of the failure of Hitler's »new colonialism«.